

RECENZIJAS

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.107.09>

Cēsu pils raksti: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. I [sēj.].

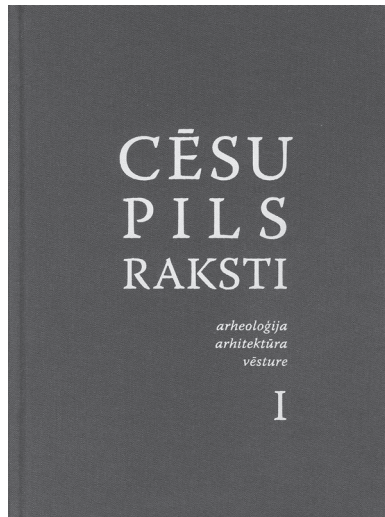
B.v.: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017.

ISBN 978-9934-8685-0-4

Cēsu pils saglabāšanas fonds 2017. gada pavasarī laidis klajā rakstu krājumu "Cēsu pils raksti", kura virsrakstam pievienotais romiešu cipars "I" ļauj domāt, ka radies jauns periodisks izdevums. Tas ir apsveicami, jo Cēsu muzeja veidotā iepriekšējā krājuma "Cēsu novada vēsture" izdošana pēc triju sējumu iznākšanas (1995., 1998. un 2005. gadā) vairs nav turpināta. Jaunā krājuma "Cēsu pils raksti, I"

sastādītājs ir Cēsu Vēstures un mākslas muzeja Viduslaiku pils nodaļas vadītājs Gundars Kalniņš, kurš jau vairākus gadus organizē pilsdrupu izpēti un konservāciju, piesaistot dažādus speciālistus, kā arī ir sarīkojis jau četras konferences ar referātiem, kuros dažādi pieaicināti pētnieki ziņojuši par Cēsu pils izpētē iegūtiem rezultātiem un jaunām atziņām. Rakstu krājuma priekšvārdu uzrakstījusi ilggadēja Cēsu pils arheoloģisko izrakumu vadītāja arheoloģe Zigrīda Apala.

Krājumā ievietoti 12 raksti, kurus sagatavojuši arhitekti (Ilmārs Dirveiks "Cēsu pils rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija"; Artūrs Lapiņš "Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā"), arheologi (Roberts Spirģis "Perlamutra krustiņa atradums Cēsu pilī"; Artūrs Tomsons "Liecības par zirgu bruņām Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā"), vēsturnieki (Agris Dzenis "Cara Ivana Bargā karaspēka uzbrukumi Cēsīm 1577.–1578. gadā" un "Cēsu pils "Voltera Štrīka depozīts""; Laura Lēgere "1933. gadā Cēsu pilī atrastais čuguna krāsns fragments"), Latvijas pētnieks Kirills Barišņikovs ("Liecības par ugunsieroču izmantošanu Cēsu pilī 15.–16. gadsimtā") un dažādu nozaru ārzemju speciālisti, kuru profesijas var aptuveni nojaust pēc rakstu satura, bet grāmatā tās nav minētas. Lietuvas, Polijas un Lielbritānijas pārstāvji aplūkojuši Cēsu pilī atrastu zirga skeletu un zirglietas, augu makroatlieku un putekšņu analīžu rezultātus, bruņu kolekciju, kā arī ādas senlietu konservāciju un izpēti.

Šis izdevums ir labs iesākums vienas Latvijas viduslaiku pils izpētes sistemātiskai attīstīšanai un rezultātu publicēšanai. Rakstu krājums ir bagāts ne tikai ar jaunu informāciju, bet arī ļoti plašu ilustrāciju klāstu – līdz šim neredzētiem pilsdrupu fotouzņēmumiem, arheoloģisko senlietu attēliem, no jauna zīmētām uzskatāmām rekonstrukcijām. Apsveicami, ka Cēsu pilsdrupu mūru un arheoloģiski iegūto būvmateriālu izpētē piesaistīti arhitektūras pētnieki, jo viduslaiku celtnes būvīzvētē tikai arheologu aktīva sadarbība ar arhitektiem var dot jaunus rezultātus. Tāpat uzticami ir Cēsu pils vēstures pētījumi, izmantojot gan jau apzinātos dokumentāros avotus, gan meklējot jaunus datus ārzemju arhīvos. Pozitīvi vērtējama citzemju autoru piesaistīšana, jo viņi veikuši tādas pētījumus, kam Latvijā trūkst speciālistu, vai ieguvuši jaunus datējumus ar analīzēm, kurām pie mums nav aparatūras, līdzekļu un pieredzes. Patīkams ir krājuma vizuālais iekārtojums, katra raksta sākumā dodot lielu, izteiksmīgu fotogrāfiju (fotogrāfs – Gatis Indrēvics), kas ir uzskatāms ievadījums aplūkotajā tēmā.

Tā kā recenzējamais krājums ir pirmais un, jācer, ne pēdējais izdevums jaunajā sērijā “Cēsu pils raksti”, vienlaikus ar pozitīvu novērtējumu gribētos norādīt uz vairākām lietām, kuras būtu vēlams uzlabot turpmākajos sējumos.

“Cēsu pils raksti”, šķiet, iecerēts kā zinātnisks izdevums, jo visiem rakstiem dotas literatūras norādes tekstā iekavās un kopsavilkumi angļu valodā. Avotu un literatūras saraksts 16 lappušu garumā ir sastādīts visam izdevumam kopējs un ievietots grāmatas beigās. Tas būtu bijis attaisnojams, ja rakstu krājums būtu kolektīva monogrāfija, kuras katrā nodaļā vairākkārt atkārtotos viena un tā pati literatūra, bet šis nav tāds gadījums. Raksti savā starpā nav saistīti un ļoti reti atrodamas publikācijas, uz kurām ir atsauces vairākos rakstos. Tagad, lai lasītājs uzzinātu, kādu literatūru un avotus katrs autors izmantojis, jāveic statistiķa cienīgs darbs, vispirms izrakstot visas raksta tekstā iekavās minētās norādes un pēc tam meklējot to atšifrējumu kopējā sarakstā. Iespējams, ka tieši kopēja literatūras saraksta izveidošana ir bijusi iemesls vairākām kļūdām. Tā, piemēram, 68. lpp. atrodama gan norāde “Dzenis 2014c”, gan “Dzenis 2014”, bet literatūras sarakstā ir dots atšifrējums tikai vienai publikācijai; 65. lpp. minēta norāde “Ose 2011”, bet tekstam tā nav atbilstoša, pareizais būtu kopējā sarakstā atrodamais saīsinājums “Revīzija 1590”. Ja literatūras saraksts būtu pievienots katram rakstam, tad šādu neatbilstību autors būtu varējis novērst, lasot korektūras. Kopējais literatūras saraksts traucēs arī autoriem, ja kāds vēlēsies sava raksta kopiju aizsūtīt ārzemju kolēģim vai

ievietot brīvpieejas interneta portālos. Tādā gadījumā raksts paliks bez literatūras saraksta vai arī tas būs jāsagatavo speciāli.

Krājuma atsevišķu autoru rakstu līmenis ir atšķirīgs, un gandrīz katrs izvēlējis citu izpētes metodiku un raksta uzbūves struktūru. Skaidra raksta uzbūve, loģisks un pamatots izklāsts, kā arī labi izdalīti secinājumi ir lasāmi arheologa R. Spirģa pētījumā ar perlamutra krustiņa analīzi, Aleksa D. Brauna (*Aleks D. Brown*) un Monikas Baduras (*Badura*) rakstā par putekšņu analīžu rezultātiem, Adama Henča (*Chęć*) veikto arheoloģisko bruņu identificēšanā, datēšanā un izgatavošanas vietu noteikšanā. Tā kā izdevumam nav minēts zinātniskais redaktors, tad visa atbildība par rakstu kvalitāti palikusi pašu autoru ziņā. Diemžēl līdz ar to reizēm sastopamas nepilnības un paviršības kļūdas. Tā, piemēram, 46. lappusē divreiz minēta “Hamelina” jeb “Hamelīna” Vācijā, kas izraisa asociācijas ar līdzīga nosaukuma pili Somijā, bet patiesībā vietvārdā ieviesies lieks burts un pareizi ir “Hāmelna” (vāciski *Hameln*). 169. lpp. minētā Norimberga Vācijā ir burtisks pārcēlums no angļu valodas, bet latviski to sauc par Nirnbergu. Vairākos rakstos būtu bijis vēlams labāk izplānot teksta uzbūvi, piedomāt pie terminoloģijas un attēlu noformēšanas. Daži ieteikumi tiks minēti, tuvāk aplūkojot vairākus no krājuma rakstiem.

Vēsturnieka Agra Dzeņa rakstā uzmanība pievērsta krievu karaspēka uzbrukumam Cēsīm 1577.–1578. gadā. Teksts sagatavots kā daudzu hroniku, dokumentu un citu autoru izteikumu pārstāsts un citātu virkne. Akadēmiskā pētījumā būtu bijis vēlams vispirms kritiski izvērtēt avotus un literatūru, pēc tam sadalīt iztīrājumu apakšnodalās un beigās dot savus secinājumus, lai lasītājs labāk varētu uztvert, ko tad autors jaunu ir atklājis.

Arhitekta Ilmāra Dirveika rakstā “Cēsu pils rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija”, balstoties uz vēstures, arheoloģijas un būvīpētes datiem, aprakstīts agrāko pētnieku veikums, analizētas celtniecības paliekas un liecības par tām. Apsveicami, ka raksta nobeigumā autors uzzīmējis korpusa apjoma un rietumu ārsienas hipotētisku grafisku rekonstrukciju, kas parāda viņa ieguldījumu pils izpētē. Lasītājam raksts būtu labāk saprotams, ja autors būtu pievienojis pils kopplānu ar atzīmēm par pieņemtajām celtnes daļām, kā arī katram uzmērojumam devis ziemeļu virzienu un mērogu.

Arhitekts Artūrs Lapiņš savā rakstā pievērsies Cēsu pils kādreizējām durvīm un logiem, balstoties uz arheoloģiskajos izrakumos iegūtajiem apkalumiem un vairāku ailu izpēti. Tekstu veiksmīgi papildina autora paša izgatavoti uzskatāmi zīmējumi, kas parāda attiecīgo būvdetaļu kādreizējo pielietojumu celtnē. Viduslaiku ēkās izmantoto dzelzs būv-

elementu pētījumi Latvijā līdz šim veikti maz, tāpēc saprotamas autora grūtības, uzsākot plaša, nesistematizēta materiāla apguvi. Ja pētījumi tiks turpināti, autoram vajadzētu pārdomāt terminoloģiju. Pašlaik rakstā vieni un tie paši priekšmeti nereti apzīmēti ar dažādiem nosaukumiem, kas lasītājam var radīt neizpratni. Tā, piemēram, 66. lpp. minēti vēja stieņi, bet 67. un 68. lpp. lietoti “vēja dzelži” un “vējadzelzs”, kas ir tikai profesionāļiem saprotami sinonīmi. Atslēgas autors dalījis divās grupās (79. lpp.) – bārdiņas atslēgas un bīdāmas atslēgas. Jāatzīmē, ka pirmais nosaukums apraksta atslēgas izskatu, bet otrais – lietojuma veidu. Veidojot klasifikāciju, jāizvēlas viens princips nosaukumu izvēlē. Angļu terminoloģijā izmanto atslēgu iedalījumu pēc darbības principa – bīdāma jeb iebīdāma (*slide key*) un pagriežama atslēga (*rotary key*),¹ kas lietots arī 2017. gadā iznākušajā Turaidas pils dzelzs būvdetaļu katalogā.²

Piecu ārzemju autoru (*Aleks Pluskowski, Krish Seetah, Mark Maltby, Rowena Banerjee, Stuart Black*) kopdarbs ir raksts “Vēlo viduslaiku zirgu skeletu un zirglietu atradumi Cēsu pils priekšpili”. Kaut arī raksts lasāms latviski, autoru vārdi gan satura rādītājā, gan raksta sākumā palikuši oriģinālrakstībā. Latviešu valodā taču ir pieņemts visus īpašvārdus rakstīt atbilstoši izrunai, bet skaidrības labad autoru uzvārdus oriģinālvalodā pievienot iekavās. Kā lasāms šī raksta ievadā, tas ir tapis Eiropas Savienības finansēta projekta ietvaros, kas ļāvis veselai pētnieku grupai no Lielbritānijā esošās Redingas Universitātes 2010.–2012. gadā vairākkārt ilgāku laiku uzturēties Latvijā, veikt arheoloģiskos izrakumus un analizēt iegūto materiālu ar dažādām metodēm. Pozitīvais piensesums ir jauni dati par Cēsu pils vēsturi, jauni analīžu rezultāti, kas tiks ieviesti zinātniskajā aprītē, un jaunas pētniecības metodes, kas varbūt dos ierosmi arī citu Latvijas viduslaiku pieminekļu izpētes organizētājiem un veicējiem izvērst pētījumus līdz šim nebijušos virzienos. Diemžēl rakstā ignorēta zinātniskā ētika, nenorādot konkrētu rezultātu veicējus. Nav īsti skaidrs, ko katrs no nosauktajiem pieciem autoriem darījis pētījumu gaitā un kāds bijis katra ieguldījums raksta sagatavošanā. Tā kā kopsavilkumam minēts tikai viens autors Alekss Pluskovskis, var izteikt minējumu, ka tieši viņš ir visu pētījumu rezultātu apkopotājs. Rakstā 96. lpp. norādīts, ka piektais no autoriem S. Bleks veicis zirgu kaulu datēšanu ar akseleratora masas spektrometru (AMS). Raksta beigās minētas pateicības latviešu pētnie-

¹ Geoff Egan (2010). *The Medieval Household: Daily Living c. 1150–c. 1450*. (Medieval Finds from Excavations in London, vol. 6). Woodbridge: Boydell Press in association with Museum of London, pp. 99, 111.

² Ieva Ose (sast.) (2017). *Turaidas pils 13.–18. gadsimta dzelzs būvkalumi: Katalogs*. Rīga: Zinātne, 53. lpp.

kiem Zigrīdai Apalai, Arnim Mugurēvičam un Mārim Zundem, bet tikai par pēdējo norādīts, ka viņš veicis dendrohronoloģisko datēšanu. Nav īsti skaidrs, kāpēc S. Bleks, kas veicis AMS datēšanu, minēts kā raksta autors, bet M. Zunde, kas devis dendrohronoloģisko datējumu, par autoru nav atzīts. Tā kā Latvijas arheologiem ir zināms, ka A. Mugurēvičs ir Latvijas Lauksaimniecības universitātes veterinārmedicīnas profesors, kurš reizēm noteicis arheoloģiskajos izrakumos atrasto dzīvnieku kaulus, var izteikt minējumu, ka varbūt viņš ir autors vai vismaz konsultants rakstā ievietotajām zirgu skeleta kaulu tabulām. Iespējams, ka raksta sagatavošanā vai nepieciešamo rakstīto avotu sagādāšanā piedalījies arī kāds vārdā neminēts latviešu vēsturnieks, jo ir maz ticams, ka kāds no angļu autoriem tik labi pārzinātu senās Livonijas rakstītos vēstures avotus un lasītu literatūru latviešu valodā, lai varētu sameklēt informāciju, kas lasāma raksta apakšnodaļā 95. lappusē. Ja raksts sagatavots, izmantojot dažādu speciālistu veiktu pētījumu rezultātus, tad katra ieguldījuma vai autorības precīza norādīšana nav tikai goda un cieņas jautājums, kā arī pateicība par sniegto palīdzību vai konsultāciju. Katra autora veikuma minēšana ir arī norāde uz personu, kas ir atbildīga par iegūto rezultātu. Bez tam autora vārds dotu iespēju citiem kolēģiem iepazīt speciālistu, ar kuru vajadzības gadījumā varētu konsultēties par attiecīgo tēmu.

Kā minēts aplūkojamā rakstu krājuma priekšlapā, tulkojumus veikusi Eva Eihmane. Jādomā, ka viņa ne tikai no latviešu valodas angļiski tulkojusi rakstu kopsavilkumus, bet arī no angļu valodas latviski pārcēlusi ārzemju autoru rakstus, jo pie tiem nekādas norādes ne par raksta sagatavošanas valodu, ne tulkotāju nav dotas. Nākamajos sējumos būtu ieteicams angļiski tulkot arī attēlu parakstus. Kopumā tulkojums uzrakstīts raitā valodā, bet jāatzīst, ka atsevišķi termini nav lietoti precīzi. Kā piemērus var minēt sekojošus apzīmējumus. Angļu literatūrā vārdu kopa “arheoloģiskie konteksti” (95. lpp.) atbilst latviešu arheologu lietotajam nosaukumam “arheoloģiskie slāņi” jeb “stratigrāfiskie slāņi”. Pils rietumu korpus tulkots kā “western range” (57., 127., 141., 165. lpp.), lai gan arhitektūras un kasteloloģijas terminu vārdnīcās pils korpusus angļiski parasti apzīmē ar nosaukumu “block” vai “building”.³ Viras kāsis ir burtiski tulkots kā “hinge hook” (83. lpp.), kas droši vien ņemts no 1994. gadā

³ *Burgen und feste Plätze: Europäischer Wehrbau vor Einführung der Feuerwaffen: Systematisches Fachwörterbuch = Chateaux-forts et places fortes: Architecture militaire européenne avant l'introduction des Armes à Feu: Dictionnaire spécialisé et systématique = Castles and Fortified Places: European Military Architecture before the Introduction of Firearms: Specialized and systematic dictionary* (1996). München; New Providence; London; Paris: K. G. Saur, p. 76.

Rīgā izdotās arheoloģijas terminu vārdnīcas.⁴ Tolaik vēl ārzemju literatūra Latvijā nebija plaši pieejama un diemžēl daļa viduslaiku terminu toreiz tikuši burtiski pārtulkoti, nevis meklēti angļu un vācu valodā izdotajā speciālajā literatūrā. Londonas muzeja katalogā lasāmais viras kāša apzīmējums ir “hinge pivot”.⁵ Turpat atrodams angļu literatūrā lietotais nosaukums durvju un logu apkalumiem – “fixtures and fittings”,⁶ bet “Cēsu pils rakstu” 83. lpp. tie tulkoti aprakstoši kā “items related to the joinery of openings”. Viena rakstu krājuma ietvaros būtu bijis vēlams viena un tā paša valdnieka – krievu cara Ivana IV vārdu angļiski netulkot divos dažādos veidos – “Tsar of Muscovy, Ivan IV, the Terrible” (31. lpp.) un “Russian tsar Ivan IV” (165. lpp.).

Iepriekš minētie negludumi nebūt nenozīmē, ka tieši šo autoru veikums būtu īpaši kritizējams. Jaunas informācijas apkopojums ir daudz būtiskāks nekā krājuma zinātniskā redaktora un recenzentu trūkuma dēļ palikušās nepilnības. Jācer, ka sērijā “Cēsu pils raksti” turpmāk regulāri iznāks jauni sējumi, kas noteikti dos būtisku pienesumu ne tikai Cēsu pils, bet arī visas Latvijas viduslaiku arhitektūras un arheoloģijas mantojuma izpētē.

⁴ Jānis Graudonis (1994). *Arheoloģijas terminu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 57., 148. lpp.

⁵ Egan. *The Medieval Household*, p. 43.

⁶ Turpat, 42. lpp.

Ieva Ose

Recenzija sagatavota LZP sadarbības projekta “Kultūru migrācija Latvijā” apakšprojektā “Iedzīvotāju grupu etnokultūras izpausmju izmaiņas un ideoloģisko strāvotību skatījums” (Nr. 660/2014).